

JUHÁSZ ATTILA

Keresővonalak Pangeához

ZALÁN TIBOR: ISTENEK AZ ÁROKPARTON

Elsőre azt gondolná az olvasó, hogy a 2022-es könyvhétre megjelent Zalán-kötet reprezentatív áttekintése a szerző eddigi publicisztikai munkásságának. Igazolhatná ezt a *Papírváros* legvaskosabb részét is felülmúló terjedelem vagy a pontosan 100 tételből álló kínálat, és még akkor is erre gondolhatnánk, ha a tartalomjegyzékből kiderülne: van itt másik két terjedelmes alkalmi írás, az utolsó szövegciklust pedig 8 hosszabb novella alkotja. Persze a 90 tárcá is (a műfajiságról még később) elég nagy merítés lehetne Zalán három évtizedes közírói jelenlétének reprezentálására, a válogatás azonban csak 2009-es keletkezéstől veszi át a szemelvényeket. Nem tudjuk, hogy ez a koncepció a szerzőtől vagy a kötet szerkesztőjétől származik-e, de tény – és részben sajnálatos tény –, hogy *A kor falára* (Jászunkság, 1991–1995. évfolyam) és a *Lapvég* (Iskolakultúra, 1992–1999. évfolyam), illetve az *ÉS*-ben megjelent tekintélyes mennyiségű kispróza így feledésbe merült, illetve merülhet. (Az *ÉS Tárcatár*ában megjelent írások egyébként már helyet kaptak a *Göncölszeker* című 2010-es Zalán-kötetben, de ettől még az itteni újraközlésre is alkalmasak lehetnek volna, hiszen a 2017-es *B2-páholy*ból szinte minden tétel átkerült a most tárgyalt könyvbe.) Talán arra következtethetünk mindebből, hogy a tárcaválogatás kifejezetten a közelmúltra, napjainkra, illetve a legutóbbi sorozatpublikációkra összpontosított, hogy minél naprakészebb lehessen az írások által tükrözött valóságkép. A Napút folyóiratban a 2009/6. számtól (tkp. Lászlóffy Aladártól megörökölve) a lap megszűnéséig (2021) Zalán saját rovatot vitt, és benne 72 tárcát írt, melyek mind olvashatók itt is, a többi publicisztika pedig a *Bárka* folyóirathoz és annak online folyamához (*Útőér* rovat) kötődik.

Zalánnak eddig három kispróza-kötete jelent meg. A legkorábbi egy sajátos amerikai útiélmény-beszámolóknak tekinthető (*Amerika, körülírások, munkapad* –

Cédrus Művészeti Alapítvány
Budapest, 2022
456 oldal, 3900 Ft

mérlegen

1992), melynek címében a második elem műfajmegjelöléssel is felér. Erre azért érdemes kitérni, mert mai körülmények között leginkább mint blogbejegyzésekről beszélhetnénk ezek kapcsán, és erre a műfajra, illetve ennek élő művelésére, műfajközi érvényes létjogosultságára (vö. „Oly korban élünk, amikor a blognak íródnia kell”) egyik újabb írásában szerzőnk is kitér egyirányú blognak nevezve a B2-es tárcákat, majd pár soron belül újabb szinonimákkal árnyalja a meghatározást (jegyzet, megjegyzések, reflexiók – ld. *A határidős írásról*). Az *Amerika... első fejezete az előtűnődés* címet kapta, amely szintén lényegi szinonimának minősül műfaji szempontból, hiszen Zalán azon túl, hogy a *páholy*-kötet alcímében a teljes kínálatot egységesen tűnődéseknek titulálja (*tűnődések a belső oldalon*), a tárcák szövegfelütésében és egybeült is feltűnően sokszor használja e kulcsszót. A százas nagyságrendet közelítő új szövegekészletben persze jó néhány rokon műfaj felismerhető még (novella, anekdota, esszé, portré, ismertető, vallomás, hangulatrajz, szócikk, látomás, tanmese, emlékezés), ezért van értelme és kellő nyitottsága *Az istenek... alcímének* is: „*műfajtalán könyv – mindenféle rövidprózai írások*”. A sokféleségben több közös poétikai hasonlóság mellett az a karakteres elem is feltűnik, hogy szerzőnk jelen életszakaszában valóban tűnődő alkatként mutatkozik meg, s így mondandóját alapvetően az élményátadás mellett a kontemplatív reflexiók jellemzik.

Annak ellenére, hogy a kötet összeállításában a rendrakás mint motivációs szempont is közrejátszott, mégsem filológiai alapon történt a szerkezet kialakítása. Nincs szerepe ebben se a keletkezési időnek, se az egykori publikációs felületeknek, de még annak sem, hogy a tárca mely műfajváltozatából mennyi áll rendelkezésre. A szeparált novellák kivételével öt ciklusba rendeződnek a felvett írások. E készlet centrumában találjuk a *Pál úr* című részt, melynek hét tétele egyes szám harmadik személyű tárgyalásmód mellett szerzői alteregót választ alanynak. A *Göncölszekér* egyik ciklusában is szerepeltette már Zalán ezt az alakmást, akinek neve familiáris eredetű, s hogy miképpen, ahhoz eligazítást ad a kötetnyitányban a *Tűnődések a családomról* című írás. Az önéletrajziség és a szubjektív közérzetrajz adja a fő karakterelemét tehát a nyitó (*Út Pangeába*) és a középső gyűjteményrésznek, melyek közül az utóbbi tartalmaz jóval több korfestő utalást. A többi három ciklus önállóvá tételében és belső struktúrájuk kialakításában szintén a tematikus szempontok kaptak főszerepet.

A metaforikus cikluscímekben rendre előfordul Pangea megnevezése, mely tulajdonképpen egyfajta nem létező magánbirtokot jelképez, olyan fiktív tartózkodási helyet, amely a szerző emberi-szakmai értékrendjének ősföldje, szemlélpont és alkotóhely, de ugyanakkor nemlétezősége kapcsán egyfajta hiányszimbólum is, az elveszett vagy mindig is csak vágyott teljesség, egylényegűség vágyképe. Az értékrend deformálódásának, válságának, az értékvesztésnek kritikus felmutatása számtalan Zalán-reflexióban jelen van. Ehhez a megjelenítésben gyakran társulnak ironikus stíluselemek is, azonban a Pangea-motívumot ez nem érinti, ellentétben a kötetcímadással. A magasztosnak és a profánnak ez a társítása az érték- és tekintélyvesztés ambivalenciáira, társadalmi ellentmondásaira is utalhat, zaláni székepszissel az értékteremtők (itt pl. Ady, József Attila, Sziveri János, Fodor Ákos) kitaszítottságára, vagy bensőséges zaláni humorral a végtelenül tisztelt-szeretett, mégis esendő édesapa figurájára (ld. 27–29).

A tematikus ciklusszervezés a közvetlen korrajzos indíttatású írásokat zömében a II. és V. részbe veszi fel. A *Pangea homokján felejtett lábnyomok* (43 tétel) címadása bizonyára utal a műfaj „mulandóságára”, ám a szerző nyíltan törekszik e szövegekben is

a hatáskeltésre, a közvetlen befolyásolásra. Ebben nemcsak az értékrendi – olykor szentenciózus – gondolatiság kap szerepet, hanem a tudatos retorikusság vagy a legjobb értelemben vett propagandajelleg egyaránt. Előbbinek sajátos humorú eszköze néhol az anaforikus, önironikusan reflexív témakorrekció és a nyelvi játékokra, jelentésvariációkra alapozott dialektikus logika, utóbbira pedig jó példát adnak a *Leányfalu*, a *Bariton*, illetve a *Rajzköltészet* és a *Kicsit a slamról* című írások. A *lábnyom*-cikluson belül személyekhez, helyszínekhez és társadalmi közérzethez kötődő szövegtömbök azonosíthatók. Belső tagolódást mutat a *Tűnődések Pangeán* című válogatás is (23 tétel), melyben irodalmi, ars poeticus szakmaiság adja a tematikai apropót, a tömbösödés pedig műnemek szerinti tárgyalásrészekre épül. Itt felmerülhet annak dilemmája, hogy a cikluscímbebeli szószerkezetet annak grammatikai kétarcúsága kapcsán vonzatos vagy helyhatározós szintagmának tekintjük-e, mivel az utóbbi esetén a helyszín a karakteres esztéta-öntudat terrénját jelképezheti. A szakmai ismeretterjesztésnek ezekben az írásokban szintén jut hely bőven, ami viszont a zaláni alkotói etikában igazít el, azt a II. ciklus két fontos szövege teszi hozzá a teljesebb értékrendszemléhez (*Tűnődések Á.-val a hajnali teraszon, Az a bizonyos „közép”*).

A kötet két olyan ciklust tartalmaz, ahol a novellisztikus szövegkarakter dominál. A *Rajzok Pangeából* rövidebb opusokat közöl (8 tétel), melyekben már szépirodalmi eszközökkel történik a karakterformálás. A megszólaltatás eszközei között felbukkan itt a szerepmonológ (*Rákóczi*), a dialogikus beszélgetés, illetve ennek „lebegtetett”, szabad függő beszéden alapuló változata is (*A harmadik próba*). A „hősök” az akár történelmi nevesítés ellenére is társadalmi típusfigurákat elevenítenek meg itt önszembe-sítő élethelyzetekben. Kivételt képez *A tengerről és az öregemberről* szóló kisesszé, mely egyedi Hemingway-elemzéseként is szemlélhető, s ebben méltó és inspiráló párja az *Egynémely Jónás-kérdés* címűnek (321.), hiszen nem középiskolás fokon segítik alapművek nyitottabb megközelítését, befogadását, értelmezését.

Szerepmonológgal indul az utolsó ciklus (*Pangeát elhagyják az angyalok*) is, melynek címe a női/párkapcsolati éthosz korunkbeli értékvesztettségére, hanyatlására utalhat. Az *Áts Feri öt napja* viszont ezt csak kisebb részben veti fel „Lendül et. nőre” hivatkozva, hiszen itt a rendszerváltó elit paródiáját kapjuk elsősorban, a vörös szín-szimbolikájára és az einstand fogalmára alapozva. A szöveg stílyelvisége igen karakteres, felidéző-ráutaló szerepe céltudatos, nem mentes a vaskos vulgáritástól és a neologizáló nyelvi humortól sem (vö. finnugró, sztyepptáncos, fényes szellentések, válaszvadász, melleslegesség stb.). Zalán humora és szituációteremtő kreativitása itt a drámáira oly jellemző abszurdítás felé megy el, ami hangsúlyos elem még *A tanár* című írásában is, melyben – mint aztán a többi novellában – a karakterrajz másik zaláni erősségére, az értő és analitikus behaviorista, gesztusokra hangolt ábrázolásmódra ismerhetünk rá.

A ciklus hat novellájának keletkezés- és közléstörténete érdekes filológiai összefüggéseket tár fel. Az egész kötet legkorábbi írása a *Blue Dolphin*, amely a *Mozgó Világ* hőskorában, 1980-ban jelent meg szerzőnk első szépprózai közleményeként. Akkor még tervben sem volt a regényciklus, a *Papírváros* megírása, azonban a novellát Zalán beépítette a regény első részébe (1998). Hasonló sorsra jutott az *Sz. Simon szégyene* is (1998, Kortárs, itt *A tanár* cím alatt), amely a második rész (2002) szövegével fuzionált. Az itteni utolsó négy írásról (2017, 2019) már feltételezhető, hogy koncepciózusan eleve a negyedik regényrészhez (2020) készültek, hiszen annak részletét – igaz,

Papírváros-szilánkok cím alatt – Zalán már előre közzétette. E négy szöveg összetartozását a címadás analógiája mellett a regénybeli formátumtól eltérő, egységesített tördeléstechnika is szemlélteti, mely ismét hatásos terepe a szabad függő beszédnek. (A *Szövegtöredékek* egy részlete – ld. 227–230. – és *A harmadik próba* c. írás is felbukkan egyébként a regényciklus szövegfolymájában.)

A ciklus első és utolsó novellája kivételével e történetekben főszerepbe lép a szexus, a vágy természetrajza, de mindenütt dezillúziós élményekhez kötődően, a megváltatlanság jegyében, valamint a testiség nyers verbális és gesztikus ábrázolásával. Emögött sajátos szerzői látásmód is feltételezhető, melynek lenyomata lehet például egy efféle láttatásalem: „Rajta, halbiológus, tegyük össze, amink van! A férfi belezuhan a lány hasadékába, szinte indulatosan kezdte el döfködni a felforrósodott szobrot. Lobonc az első pillanattól fogva teli torokból sikoltozott, ordított, hörgött, mintha ölnék, és túlzottan tetsző mozdulatokkal dobálta magát. A fal túlsó feléről indulatosan átkopogtak a visításra, erre ő röhögve visszakopogott. Inkább basszatok ti is, ne hallgatózzatok, kiabálta, és megpróbálta továbbra is ő diktálni a tempót.” (*Sikátor*) Agresszív vagy szentimentális férfimagány-szituációk sorakoznak fel ezekben az írásokban, melyeknek bizarrságig vitt változatát a *Cipő-mesében* találjuk.

Bizonyára van olvasó, aki megütközik a négy Bandika-történet tartalmán és stílusán, Zalán azonban lélektani és szociografikus hitelességgel mutatja fel, hogy a boldogtalanság, kiszolgáltatottság, kitaszítottság milyen mentális és morális deformitásokkal lehet kölcsönhatásban. Utolsó itteni novellája (*Tűzmese*) talán a legkíméletlenebb, de képes azt is megjeleníteni, hogy akár egy zabolázatlan senkifiában is különleges lelki tartalmak és mélységek lehetnek jelen.

A korrajzos – nem ritkán bölcséleti szintű – borúlátás, csalódottság kötettszerte jó néhány írásban érzékelhető, akár csak a zaláni életmű egyéb szegmenseiben, főként lírájában. A *Tűzmese* valóban a legillúziótlanabb valóságképet adja, de nem mondható, hogy ezzel valamely hangulati-szemléleti kötetívet vinne el a mélypontig. A szerző alapvetően kritikus mondandója többnyire olvasmányos nyelvi könnyedséggel, gyakran ironikus felhangokkal fogalmazódik meg. Az adekvát tematikai, műfaji, stílári változatosság életműszintű alkati jegy, s egyben tükrö a korvalóság sokarcúságának, miközben e szövegek szerves életmű-koherenciát, valóságképük pedig korunk-világunk árnyalt, érvényes egyben-látását tanúsítja.